

שבגמרא. ובין לפי הפירוש האחרון, שרב נחמן ורב הונא אינם חולקים, אין מובן מה באו התוס' להוסיף על המפורש בגמרא, שהלכה כרב הונא ברדר"י. וצע"ג (רעק"א. וע"ע בשפת אמת שהאריך רבות לפרש דברי התוס' בכמה אופנים, אך לבסוף נשאר בתימה. וכן תמה על דבריהם בחו"ב ועוד).

ולכאורה היה נראה לומר שמה שאמרו 'והלכתא כרב הונא' אינו פסק הגמרא, אלא המשך למשפט הקודם: 'שלחו מתם דשמתיה ומית בשמתיה והלכתא כרב הונא...' – ובא"י פסקו כרב הונא, אך רב נחמן בן בבל חלק וכמותו פסקו התוס', ואעפ"י שרבא ורב אשי פסקו להלן הלכה שאין מזדקקים. [ויש לדייק קצת מלשון רבא שאמר בסמוך 'הלכתא אין נזקקין...' – משמע שרב נחמן אכן חולק וסובר שנוזקקין ואין חוששים לצררי ולשובר. ויש לדחות לפי פירוש הגר"א (קי סק"ט) שפירש שלדעת נהרדעי להלן לעולם נזקקים, ורבא בא להוציא משיטתם. עכ"פ מבואר שיש דעות שנוזקקים לעולם ואין חוששים לצררי ולשובר].

ואולם הרמב"ם (מלוה יב) ושאר פוסקים אינם סוברים כתוס' ופוסקים כרבא דלהלן שאין נזקקים משום חשש שובר, מלבד במקום רבית או בכתובת אלמנה או אף גרושה – נזקקים משום חינא, וכמו שהורה מרימר. וכן נקט הראב"ד. והגאונים (הובאו ברמב"ם שם ה"ד) פסקו כלשנא קמא, שרק לכתובת אלמנה נזקקים, משום הפסד מזונות.

דף כג

'אלא הכא בשאלה דהקדש קמיפלגי...' – שר' יהושע סובר יש שאלה להקדש הלכך אין חשש לקנוניא, שהרי יכול להישאל על הקדשו אם ירצה.

לכאורה משמע מכאן שאפשר להישאל על נדרי הקדש (וצדקה) בחרטה בלבד, גם אם אין לו פתח לנדרו – שאם נאמר שצריך החכם למצוא לו פתח, הלא עדיין יש חשש לקנוניא כאשר אינו מוצא פתח להתיר נדרו.

ואולם מדברי הרמב"ם (ערכין ז) נראה שאין די בחרטה לבד אלא צריך פתח לומר בטעות הקדשתי [ובזה מובן מה שאמרו 'הן הן דברי בית הלל... הקדש טעות אינו הקדש' – שלכן מועילה שאלה, כי דין השאלה מבוסס על כך שנחשב ההקדש לטעות, כלומר על דעת כך וכך לא נדרתי]. וצריך לפרש לפי זה שכוונת הגמרא שאין חשש קנוניא כי אם אדם זה בא לרמות הלא יכול היה לומר בטעות הקדשתי והיו מתירים לו, והרי נאמן ב'מיגו' (עפ"י מחנה אפרים צדקה ה).

יש לעיין בטיבו של מיגו זה, והלא אפשר שאינו רוצה כלל למעול בקדשים וירא לשקר לחכם לומר שהקדיש בטעות, אבל עושה קנוניא עם אשתו שבכך היא תוציא מן ההקדש על פי דין. ואמנם גם זו רמאות, אך אין כאן איסור חמור של מעילה בקדשים. [אעפ"י שהגמרא השוותה קנוניא זו עם שכיב מרע שאמר מנה לפלוני בידי, ושם הלא החשד הוא על שקר גמור – כבר העירו זאת המפרשים (ע' גליונות קה"י ועוד), אך י"ל שהיה יכול לחלק בכך וחילק באופן אחר. ואולם עכ"פ קשה לומר כאן 'מיגו'].

ויש לומר באופן אחר, עפ"י מ'שכתב הרמ"א (בי"ד רכה, ז) שנהגו לעשות מהחרטה עצמה פתח, שלאחר שנתחרט מעיקרא, אומרים לו אילו ידעת שתתחרט כלום היית נודר? והוא אומר לאו. ומתירים לו. נמצא שתמיד כאשר הוא מתחרט אפשר למצוא לו פתח וממילא אין חשש קנוניא.

זאביי, אטו כל דמגרש בבי דינא מגרש?!? על גירושין שלא בבית דין – ע' במצוין בסנהדרין ב.

'לסוף איגלאי מלתא דכהן הוה. אמר אביי: בתר עניא אזלא עניותא' – שאין לך עניות גדולה מזו, ששרוי עתה ללא אשה, וכמו שאמר רב חסדא (בנדרים מא): 'בחוסר כל' – זו אשה. ואולם מרש"י משמע שלא גרשה ולכן נשאר בעניותו.

'בריה שאני וצורבא מרבנן שאני'. כתב הרמ"ה (ב"ב קעד): דוקא בנו שהוא תלמיד חכם, והאב אינו נותן כראוי לו, אבל בנו ואינו ת"ח או ת"ח ואינו בנו – אסור להשיאו עצה זו (וכן מבואר בשלחן ערוך (אה"ע קב, ז) דתרי בעינן. וקשה מדוע הפסיק ביניהם ב'שאני' ולא ערבם ושנאם).

ומדברי הריטב"א משמע שאף בצורבא מרבנן לחוד די ואין צריך שיהא בנו (כאשר העיר בספר אילת השחר (שם).

וכן הרשב"א בתשובה הביא מכאן שיש חיוב על אדם ליתן צדקה לקרובו יותר מן השיעור הרגיל, ואפשר לכפותו על כך. ולכן מותר ליתן עצה כזאת – ומדבריו שמענו שעיקר התירוץ הוא 'בריה שאני' אלא הגמרא מוסיפה טעם נוסף, שגם היה תלמיד חכם (עפ"י שיעורי הגרי"א).

זו תיפוק ליה דערב דכתובה לא משתעבד?'. לא תרץ שמדובר שקיבל קנין – מכאן ראה לשיטת הפוסקים שאפילו קנין אינו מועיל. וטעם הדבר, שהרי בעצם קבלת ערבות הינה 'אסמכתא', ורק משום סברת 'בההיא הנאה דקא מהימן ליה, גמר ומשעבד נפשיה' מועיל (ב"ב קעג:), וכאן שלא חסרה דבר, לא גמר ומשעבד. והרי קיימא לן שאסמכתא אינה קונה אפילו בקבלת קנין (עפ"י באור הגר"א אה"ע קב סק"כ).

(ע"ב) 'מוסיף עוד דינר ופודה את הנכסים'. לשון 'מוסיף' משמע שמוסיף על הלואתו כמו שפרש"י, וגובה הדינר עם שאר החוב מן הלווה. וטעם הדבר, כי כל הוצאות שיוציא המלוה בגרמת הלווה, שמרחיק פרועון המלוה – על הלווה לפרוע (רא"ש פ"ט דכתובות ובתשובה עג, ג ד. ע"ש לענין שאר הוצאות. וכ"ה בטור). ויש מי שכתב שחייב לשלם את הדינר משום דינא דגרמי (ע' קצוה"ח יד סק"ב. וע"ע אחיעזר ח"ג מא, 1). ובספר חדושים ובאורים כתב שמשנתנו מדברת כשרוצה בעצמו לפרוע, אבל אין ב"ד כופים אותו ללוות דינר נוסף כדי לפדות הנכסים להגבותם למלוה. ולכאורה זה שלא כדברי הפוסקים. וצ"ע.

שיטת רוב הראשונים שהכלל 'הקדש מפקיע מידי שעבוד' (כתובות נט: ועוד) אמור רק בקדושת הגוף, אבל קדושת דמים אינה מפקעת מידי שעבוד. הלכך מצד דין תורה לא חל ההקדש שהרי הקדיש דבר שאינו שלו (או 'אינו ברשותו' – ע' בחדושי הגרנ"ט גטין סי' פה. וצ"ע לרבא דבע"ח מכאן ולהבא הוא גובה, האם לא חל ההקדש מעיקרא. וע"ע שו"ת הריב"ש שנט), אלא שתקנו חכמים לפדותו מן ההקדש כדי שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון (כן כתבו התוס' כאן; רש"י גטין מ: ורשב"א שם בשם הגאונים; רמב"ן יבמות מו. ראב"ד ערכין ז, יד; שו"ת הריב"ש שנה ובסו"ס תקן; חו"מ רנה).

ואולם מדברי הרמב"ם (ערכין ז, יד) נראה שגם קדושת דמים מפקיעה מידי שעבוד, וההקדש חל מן התורה. וכן דעת רבנו תם (בספר הישר ב'חדושים' קיג; ובתוס' גטין מ:), אלא שהפודה את ההקדש צריך לפרוע לבעל-חוב כי חזר השעבוד לחול על הנכסים (ע' בבאור שיטה זו בשו"ת אחיעזר ח"ג מא, ב; 'חדושי הגר"ח על הש"ס').

'דאמר ר' אבהו: שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון... עד פלגא'. יש מפרשים את הגזרה כך: שמו יאמרו שהנכסים שהקדיש הינם מרובים על החוב והריהם נראים כיוצאים מן ההקדש בכדי ללא פדיון, שהרי החוב אינו מגיע לשווי הנכסים היוצאים – לכך הצריכו פדייה.

לכן, כאשר ההקדש אינו מגיע למחצית מן החוב, אין חוששים שיטעו עד כדי כך לומר שהחוב שוה פחות, ולא הוצרכו לתקן פדייה (כן הבין האבני-מילואים (פא סק"ב) הפירוש הפשוט בגמרא. וכ"פ בשיטמ"ק מהרא"ש. וכ"כ בפירוש תפארת ישראל. וזה תואם עם הפירוש השני שברש"י שבבבזיר מפלגא יוצא ללא פדיון. וכן נראה בתוספתא כמוש"כ התוס').

'מעצדין'. 'מעצד' הוא קופיץ קטן, המשוים בו את הנסרים וקוצצים בו חתיכות קטנות (העריך). 'מגירה' – מסור.

'היה לו מין אחד מרובה ומין אחד מועט – אין אומרים לו למכור את המרובה וליקח מן המועט...'. הוא הדין אם אין לו מן המועט כלל – אין משאירים לו מעות לקנות, שהרי עד עתה היה מסתדר בלעדיו, שהיה שואל מאחרים (נמוקי יוסף ב"מ. וכן נקט לעיקר בזבח תודה, דלא כדעת ספר 'קרי ערך' שכתב לדייק מלשון המשנה להפך).

וכל זה בכלי אומנות, אבל במזון וכסות ותפלין, אם אין לו משאירים לו מעות לקנותם כמו שכתב רש"י – לפי שדברים אלו הכרחיים לאדם, ולעולם משערים באדם בינוני, ואעפ"י שהיה זה מרעיב עצמו ולובש בגדים מטולאים עד עתה. והוא הדין לתפלין, שהם כבגד המוכרח לו לאדם.

ולענין ספרים, הסכמת הפוסקים (בחו"מ צו) שאין משאירים לו, ואפילו ספר תורה, אלא הכל משתעבד (עפ"י זבח תודה. ולענין שאר מצוות, כלולב ושופר – נסתפק בשפת אמת).

דף בד

'ההוא גברא דזבנינהו לנכסיה, אתא לקמיה דרב יימר, אמר להו: סליקו ליה תפילין. מאי קמ"ל מתני' היא...'. אין הקושיא על הוראת רב יימר, שהרי שאלוהו הלכה והוצרך להורות, אלא על מסדר הש"ס מקשה מדוע הוצרך להביא מעשה זה (מפרשים. וכיו"ב נמצא בכמה מקומות).

'אין לו בכסות אשתו...'. רוב המפרשים סוברים שאותם דברים קנויים להם קנין גמור, ואין לו בהם שום זכות (מהרי"ק שורש י בשם תשובת הרי"ף, ועוד. עפ"י זבח תודה).

וזה לשון הגהות אשרי (ב"ק קב): 'מכאן נראה לי, שאין אדם יכול למכור בגדי אשתו שקנה לה, ואפילו לא באו לידה, קל וחומר מהקדש. ואפילו אין לו במה להתפרנס – אינו יכול למוכרם'. והביא דעת מהרי"ח לחלק בין הקדש לבעלי חובות, ע"ש.

זלא בצבע שצבע לשמן. אם הקדיש נכסיו וצבע לאחר ההקדש – הגזבר גובה ממנו, שהרי צבע דבר שאינו שלו. ואולם בערכין, אם צבע לאחר שהעריך – אין גובים ממנו. והמשנה שכללה הערכה והקדש ביחד, לפי שמדברת כשצבע קודם להקדשו (זבח תודה).

ב'תפארת ישראל' פרש שצבע את בגדי אשתו ובניו, וקמ"ל מתניתין שאין להקדש כלום גם בדמי הצבע היתרים על הבגד עצמו, ואעפ"י שהצבע אינו נצרך כל כך ללובש כמו הבגד, וגם לא נשתמשו בבגד לאחר שנצבע – אין לו זכות בו. ולפי זה מדובר גם כשצבע לאחר שהקדיש.